

15.11.2018

Tadeusz Czapczyński (1884-1958) - pedagog - literaturoznawca - literat

Autor: Małgorzata Gajak-Toczek

Dziedzina: Historia literatury oraz krytyka i interpretacja literacka

Instytucja: Wydział Filologiczny UŁ

Książka *Tadeusz Czapczyński (1884-1958) - pedagog - literaturoznawca - literat* wyrasta z potrzeby podjęcia namysłu i utrwalenia doniosłych osiągnięć dziś nieco zapoznanego polonisty. Jego losy stanowią egzemplifikację dziejów polskiej inteligencji, żyjącej pod zaborami, działającej w wyzwolonej Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego oraz doświadczającej zmian ustrojowych po 1945 roku.

Osobowość bohatera dysertacji zasadniczych rysów nabrała w dobie niewoli narodowej. Wychowany w Galicji u schyłku XIX i na początku XX wieku podzielał zbiorową nadzieję na odzyskanie wolności i marzenie o organizacji niepodległego państwa w oparciu o hasła solidaryzmu społecznego. Jako społeczny aktywista i działacz ludowy, początkowo tak jak inni, niósł oświatę na wieś, by z czasem zdać sobie sprawę z pyrrusowego zwycięstwa hasła pozytywistycznych. Zespalenie własnego życia z bytem zniewolonego narodu sprawiło, że brał udział w pracach „Eleuterii”, działał w ruchu skautowskim oraz organizacji „Sokół”. Uważnie przyglądał się transformacjom struktury społecznej, a zwłaszcza emancypacji kobiet, co inspirowało jego pasje literaturoznawcze. Wspólnie z przedstawicielami swojej warstwy początkowo z radością, później ze sceptycyzmem patrzył na wydarzenia 1905 roku. Doświadczył tragedii I wojny światowej, by następnie swoją energię oddać tworzeniu zrębów edukacji w wolnej Rzeczypospolitej. Był świadkiem gaśnięcia wielu wcześniejszych sporów politycznych i zaogniania kolejnych, krystalizowanych wokół rozłamu powstałego w czasie rewolucji.

Czapczyński w pełni podzielał optymizm wywołany doświadczaniem wolności i ambiwalencję ocen związanych ze zmianami po 1926 roku. Tak jak wielu z niepokojem spoglądał w przyszłość, by zmierzyć się z empirią II wojny światowej, doznać radości z odzyskanej wolności i – po raz kolejny – zwątpień z powodu nieumiejętności współdziałania ponad społecznymi i politycznymi antagonizmami. Realizował ethos niepodległościowy, a także ethos społecznika oddanego talentami służbie obywatelskiej. Swój los poświęcał, że zewnętrzne okoliczności trzeba uwzględniać nie w kategoriach sił fatalistycznych, lecz w sferze *praxis* jako podłoże konkretnego działania. Na wszystkich polach aktywności cechował go zmysł

realizmu życiowego i polityczno-kulturalnego. Idee modernistycznej antropologii kultury i filozofia czynu nakazywały nadawanie sensu rzeczywistości poprzez pracę pojmowaną jako ślad twórczości wolnej jednostki w przetwarzaniu świata w imię wspólnego dobra.

Do poszukiwania pozostawionych śladów twórczych ekspresji Czapczyńskiego, zaznaczonych w czynach, przeżyciach i słowach, inspirowało wiele przesłanek. Przede wszystkim jego dzieje zostały odczytane jako forma legitymizacji doświadczenia autobiograficznego, ujmowanego w subiektywnej materii Ja. Widziano w nich także odbicie tego wszystkiego, co lokowane było na zewnątrz jego podmiotowości. W prowadzonych badaniach uwzględniono fakty zarówno doniosłe, otoczone powszechnym zainteresowaniem, jak też te, które – choć wypadły z wielkiej Historii – tworzyły tkankę codzienności.

Odtworzenie życiowych ścieżek humanisty, działającego w wielu obszarach, przyniesie współczesnemu czytelnikowi nie tylko szczegółowe informacje na temat dokonań konkretnego człowieka – lecz także umożliwi śledzenie ówczesnych czasów z punktu widzenia jednostki. Lektura pozostawionych przez polonistę pamiętników umożliwia bowiem – co nie jest zjawiskiem częstym – ukazanie ważnych dla rozwoju rodzimej myśli oświatowej wydarzeń z perspektywy prywatnych zapisków. Pracę nad wspomnieniami bohater książki traktował jako dawanie świadectwa o stuleciu, którego był rówieśnikiem, i jako autointerpretację własnego Ja. Obie postawy: świadectwo historii XX wieku i autoanaliza – są nierozzerwalnie wplecione w jego narrację.

Szczególnie ważna – zarówno dla refleksji nad historią dydaktyki, jak też dla projektowania zmian we współczesnej oświacie – jest rekonstrukcja antropocentryczno-kulturowej wizji kształcenia polonistycznego, którą przedstawił Czapczyński. Poszczególne jego projekty przybliżano w dwóch porządkach czasowych: diachronicznym, gdyż czytelnik powinien mieć świadomość uwarunkowań, które towarzyszyły pedagogowi w konstytuowaniu polonistyki w dobie autonomii galicyjskiej i budowaniu zrębów edukacji narodowej w niepodległym kraju oraz synchronicznym, uwzględniającym elementy, które stanowiły inspirację dla później dokonywanych zmian. Metodyczne podręczniki adresowane do nauczycieli (rozbiór *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza oraz *Ogniem i mieczem* Henryka Sienkiewicza) antycypowały, a następnie twórczo rozwijały idee lekturoznawczego modelu interpretacji tekstu literackiego wraz z immanentną dla niego zasadą traktowania dzieła jako organicznej całości, którą należy ujmować z perspektywy historycznej, genetycznej, socjologicznej, regionalnej oraz biograficznej. Propozycje Czapczyńskiego stanowią korzenie cenionej dzisiaj metody problemowej.

Prezentacja myśli zawartej w studiach literaturoznawczych przybliży warsztat metodologiczny hermeneuty, który swoimi pracami odpowiadał na wyzwania czasów. Analiza jego prac o twórczości Hugona Kołłątaja, Aleksandra Fredry czy Waleriana Łukasińskiego wskazuje na formacyjne oddziaływanie wzorów osobowych w kształtowaniu postaw młodych ludzi. Studium o twórczości

Weysenhoffa ukazuje rozpiętość pomiędzy szczytnymi ideami pozytywistycznymi a realiami rzeczywistości. Szkice o Marianie Piechalu, twórczości apologetycznej poświęconej Józefowi Piłsudskiemu, kształceniu regionalnemu wykazują związek z ideami wychowania obywatelskiego i obywatelsko-państwowego oraz postulatami koncepcji kulturoznawczej i psychologicznej w nauczaniu literatury. Konkretnie rozwiązania metodyczne stanowią celny przykład aplikowania na grunt szkolny ustaleń dyscypliny macierzystej.

Książka zawiera także rozważania na temat oryginalnej na owe czasy, ważnej również dla edukacji XXI wieku, idei kształcenia zintegrowanego, zespalającego w aktach lekcyjnych literaturę, gramatykę i codzienność ucznia.

Czapczyński jako literaturoznawca to przede wszystkim autor monografii o dorobku Marii Konopnickiej oraz odkrywca wielu nieznanymi wcześniej faktów z jej życia. W wypowiedziach o dziele Marii Dąbrowskiej dał się poznać nie tylko jako uważny czytelnik tekstów dla dorosłego czytelnika, lecz także interpretator utworów z adresem dziecięcym.

Bohater dysertacji sił swoich próbował na polu literatury. Tworzył nieskomplikowaną prozę i sztuki dramatyczne, będące jego odpowiedzią na aktualne zdarzenia. Odniósł się w nich do rewolty 1905 roku oraz odzyskania przez Polskę niepodległości. Pozostawił po sobie także tomik wierszy *Pamiętam... Poezje*, w którym dał się poznać jako poeta-filozof, głęboko zadumany nad sensem ludzkiej egzystencji, nauczyciel, realizujący w lirycznym zapisie dydaktyczne przesłania międzywojnia oraz obserwator funkcjonowania w społeczeństwie polskim legendy Piłsudskiego. Pajdjalny sposób obserwowania rzeczywistości przyniosły jego książeczki adresowane do najmłodszego czytelnika.

Pozostaje mieć nadzieję, że historia stanie się przyczynkiem do biografii słownika polskiej inteligencji, dopełniającym zapis zbiorowy przeżyciami indywidualnymi, a sam bohater, wydobyty z zapomnienia stanie się Osobą „z krwi i kości”.

Termin zakończenia pracy: 29.09.2018

Słowa kluczowe: literatura polska, metodyka, dydaktyka, Czapczyński Tadeusz